

Friedrich Naumann
Stiftung

LIBERALNA MISAO U HRVATSKOJ

Prilozi povijesti liberalizma
od kraja 18. do sredine
20. stoljeća

Uredili: Andrea Feldman, Vladimir Stipetić
i Franjo Zenko

Zagreb, 2000.

929 Mažuranić, Iva:
34(497.5)(091)

Dalibor Čepulo

Ivan Mažuranić (1814. – 1890.)

Unatoč činjenici da gotovo svaki pregled hrvatske povijesti de-
vetnaestoga stoljeća izdvaja razdoblje banovanja Ivana Mažura-
nića kao jedno od ključnih u izgradnji moderne Hrvatske,
Mažuranićevom političkom djelovanju je u hrvatskoj historiografiji
- za razliku od njegova književnog i kulturnog djelovanja -
posvećena slaba pažnja. S Mažuranićem se najčešće povezuju
epovi *Osman* i *Smrt Smail-age Čengića*, pa i otvaranje modernog
sveučilišta i ustroj modernog školskog sustava, ali ne i izgradnja
modernog sudskog aparata, uvođenje instituta odgovornosti
vlade Saboru, ili pak sloboda tiska i jamstva korektnosti izbornog
postupka. Razlog može biti taj što su svi navedeni instituti bili
zamijenjeni autoritarnijim oblicima odnosno u stvarnosti su
umrtvljeni već u Khuenovom razdoblju. Dio razloga zasigurno
valja potražiti i u Mažuranićevoj neodlučnosti i kolebljivoj prirodi,
ali i u političkom realizmu i usmjerenju na politiku mogućega koja
je - za razliku od političke djelatnosti njegovih suvremenika
Starčevića i Strossmayera - bila lišena strastvenosti u nastupu i
povijesnih vizija koje su sezale do političkih fantazija. S druge
strane, Mažuranićeva politička djelatnost nije ostala na razini
iznošenja ideja već ih je pretočila u institucije čije su simboličke
odrednice i stvarni dosezi predstavljali vjerojatno najznačajniji
zahvat u formativnom razdoblju moderne hrvatske povijesti i
uvelike odredili hrvatsku modernu pravnu i političku tradiciju.

Ivan Mažuranić rođen je 11. 08. 1814. godine u petočlanju
pučko-seljačkoj obitelji iz Novog Vinodola. Ivan je pučku školu
(trivium) na njemačkom završio u Novom Vinodolskom, koji se
tada nalazio u sklopu Vojne krajine. Zahvaljujući potpori brata
Antuna upisao je i, kao najbolji đak na godini, 1833. završio
riječku gimnaziju. Tu je stekao klasičnu izobrazbu te svladao
latinski, talijanski i mađarski, dok je kasnije učio francuski i

engleski te slavenske jezike sa kojih je potom i prevodio. Godine 1833. upisao se na filozofski studij u Zagrebu kojeg je slijedeće školske godine nastavio i završio u Szombathelyu odakle je počeo objavljivati pjesme u Gajevoj *Danici*. U Zagreb se vratio 1835. te završio dvogodišnji studij prava i nastavio pisati pjesme i književne priloge postupno stječući ugled kao književnik. Po završenom studiju prava Mažuranić je radio kao odvjetnički pripravnik (1837.-1839.) i gimnazijski učitelj (1839.-1840.), a nakon polaganja odvjetničkog ispita i ispita iz mjeničnog prava 1840. preseljava u Karlovac. Tamo je otvorio odvjetničku kancelariju, ali se ubrzo zaposlio u državnoj službi živeći vrlo skromno. U lipnju 1841. oženio je Aleksandru Demeter, sestru Dimitrija Demetera, istaknutog člana preporodnog pokreta; imali su petero djece. U Karlovcu je Mažuranić prijateljevao i surađivao s Dragutinom Kušlanom, Maksimom Pricom i Imbrom Tkalcem te se počeo uključivati u političke i kulturne djelatnosti preko "Domo- i rodoljubnog društva". Međutim, u karlovačkom razdoblju puno je značajniji Mažuranićev književni rad jer je tada sročio dva dodatna pjevanja Gundulićevom *Osmanu* (1842.), a potom spjevao *Smrt Smail-age Čengića* (1845.-1846.) koji ga je proslavio ostavši jedno od najprevođenijih djela hrvatske književnosti. Mažuranića su u Karlovcu i prije objavljivanja tih djela posjećivali ruski i poljski slavisti među čijim se ocjenama izdvajaju dojmovi o Mažuranićevoj umnosti, racionalnosti i poštenju, ali i o umišljenosti, lijenosti i hladnoći¹.

Počeci Mažuranićeve političke djelatnosti u Karlovcu odvijali su se u krugu naprednjačke tzv. ljevice. Mažuranićev neuspješni pokušaj da 1847. bude izabran za zastupnika u Hrvatski sabor ukazuje i na izražene političke ambicije, ali i na slab utjecaj u karlovačkim političkim krugovima. Koncem 1847. Mažuranić i Kušlan pripremaju osnivanje nove stranke tzv. napredovaca, ali su ih ubrzo pretekla zbivanja 1848. godine koja su dodatno liberalizirala dotada razmjerno tradicijski zasnovan hrvatski nacionalni pokret. Sa godinom 1848. Mažuranić posve prelazi u

¹ Živančević, str. 70-72.

politiku. U ožujku 1848. odlazi u Beč sa deputacijom koja je vladaru nosila *Zahtijevanja naroda*, a po povratku u Karlovac piše prvi politički spis, *Hervati Madjarom*. Ubrzo potom Mažuranić je na Jelačićev poziv prihvatio službu u novoosnovanom Banskom vijeću u Zagrebu, a zatim je izabran u Hrvatski sabor gdje je izradio odnosno redigirao najvažnije pravne i političke akte. Mažuranić je nastavio raditi na pravno-političkim poslovima uz bana Jelačića i u Banskom vijeću, a početkom 1849. Mažuranićeva obitelj seli u Zagreb. O Mažuranićevom značaju svjedoči to što je bio na čelu hrvatske delegacije koja je odmah po vladarevom oktroiranju Ožujskog ustava 1849. tražila od cara potvrđivanje hrvatske autonomije i sjedinjenje Vojne Krajine.

Nakon što je pod pritiskom Beča Bansko vijeće u rujnu 1849. proglasilo Ožujski ustav Hrvatska je izgubila dotadašnju ustavnost i posebni položaj. Ubrzo potom Mažuranić otpočinje karijeru visokog upravnog službenika jer je na poziv ministra pravosuđa Antona von Schmerlinga prešao u Beč gdje se bavio izradom propisa za Hrvatsku i predlaganjem mjera koje su za cilj imale uvođenje modernih pravosudnih institucija u Hrvatsku u okviru pseudoustavnog centralističkog poretka. Unatoč tome što je na dvoru izazivao sumnje zbog tzv. slavomanstva i liberalnih ideja Mažuranić je, na Schmerlingov prijedlog, u svibnju 1850. imenovan zamjenikom generalnog prokuratora za Hrvatsku, a 1854. postaje državni nadodvjetnik za Hrvatsku. Na tim je položajima djelovao, dakako, kao legalist pa je argumentom nepostojanja odgovarajućih propisa nastojao zaštititi liberalne listove od progona. S druge strane, bečkoj vladi je savjetovao da uskrti odobrenje za osnivanje listova zbog toga što je njihov program proizlazio iz zaključaka Hrvatskog sabora 1848. i bio suprotan Ožujskom ustavu². Iznimnu nepopularnost u Hrvatskoj Mažuraniću je donio kaznenopravni progon Mirka Bogovića i Ivana Filipovića zbog Bogovićeve pjesme "Domorodna utjeha" objavljene 1852. u časopisu *Neven*, u kojem je i Mažuranić surađivao, a kojeg je poduzeo po službenom nalogu. Unatoč

² Gross, 1985., str. 403-404.

tome, Mažuranić je 1858. izabran za predsjednika Matice ilirske, a 1861. za zastupnika u Hrvatskom saboru gdje je, prema vlastitim riječima, bio autor kompromisnog zakonskog članka 42. o odnosu s Ugarskom. Prije toga je Mažuranić 27. prosinca 1860. imenovan predsjednikom Privremenog dvorskog dikasterija za Hrvatsku, a nakon osnivanja Hrvatske dvorske kancelarije imenovan je 20. studenog 1861. kancelarom. S tog je položaja potakao osnivanje Stola sedmorice u Zagrebu, vrhovnog sudišta Hrvatske, čime je Hrvatska po prvi puta stekla samostalnost u poslovima pravosuđa.

U uvjetima ustavnog provizorija u Monarhiji Mažuranić je do 1865. godine s državnim kancelarom Schmerlingom nastojao da Hrvatska postigne sporazum sa vladarom o ulasku u Carevinsko vijeće, središnji zakonodavni organ za cijelu Monarhiju, uz koncesije glede položaja Hrvatske i ujedinjenja Dalmacije. Mažuranić je tu mogućnost smatrao izlazom s obzirom na opasnost vladarevog sporazumijevanja s Ugarskom čime bi Hrvatska bila prepuštena Ugarskoj i dovedena u bezizlazan položaj. Tu je politiku Mažuranić vodio preko Samostalne narodne stranke koja je nastala izdvajanjem iz Narodne stranke. Međutim, nepopularnost takve politike u Hrvatskoj i birokratska prisila putem koje ju je Mažuranić provodio iz Beča (zabrane novina, raspuštanje županijskih organa, izborni pritisci na činovnike) donijeli su poraz Mažuranićevoj stranci na saborskim izborima 1865. godine. Nakon propasti Schmerlingove centralističke politike iste godine Mažuranić je podnio ostavku te je 1866. umirovljen.

Po povratku u Zagreb udarac je Mažuraniću zadalo što - kao vrsta retorizije - nije bio izabran među prve članove Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti te je, na njegov prijedlog, brat Antun u znak protesta otklonio svoj izbor u JAZU, a to je učinio i Ivan Kukuljević Sakcinski³. Međutim, težak položaj u koji je Hrvatska došla nakon sklapanja Austro-ugarske Nagodbe i Hrvatsko-ugarske Nagodbe potvrdio je Mažuranićeve bojazni što

³ Gross - Szabo, str. 285; Živančević, str. 114.

je dovelo do njegovog reaktiviranja na političkoj sceni. Mažuranić je 1871. sudjelovao u pregovorima Narodne stranke i ugarske vlade, a 1872. je izabran za predsjednika u kratkotrajnom Hrvatskom saboru koji je ubrzo po sazivanju raspušten zbog neuspjelih pregovora. Na novim izborima 1872. saborsku su većinu opet dobili narodnjaci što je vodilo sporazumu narodnjaka i ugarske vlade te reviziji Nagodbe 1873. godine. U sklopu toga sporazuma Mažuranić je - donekle neplanirano - postavljen za bana na kojem je mjestu ostao do veljače 1880.⁴ U razdoblju Mažuranićeve banovanja je na njegov prijedlog, ili pak uz njegovo prihvaćanje zastupničkih inicijativa, donijet veliki broj reformskih zakona u području pravosuđa, uprave, prosvjete, društvenih odnosa i gospodarstva kojima su posve zamijenjeni ostaci staleškog ustroja. Razdoblje Mažuranićeve banovanja bilo od ključnog značaja za raskid sa staleškim uređenjem i oblikovanje modernog hrvatskog političkog i pravnog sustava po uzoru na razvijene europske zemlje. Iako su njegove reforme potakle i ubrzale gospodarski razvoj Hrvatske, reformski sklop bio je izrazito ograničen financijskim položajem Hrvatske i kočnjima iz Budimpešte, osobito nakon što je 1875. na vlast došla vlada Kalmana Tisze. Mađarske optužbe zbog odvajanja Hrvatske od središta te opstrukcije Ugarske vlade i, s druge strane, neraspoloženje u Hrvatskoj zbog Mažuranićeve neodlučnosti i popustljivosti Mađarima doveli su ga u nemoguću situaciju. U siječnju 1880. Mažuranić je podnio vladaru ultimativni zahtjev za brzim ujedinjenjem Vojne krajine i Hrvatske i za udovoljavanje hrvatskim financijskim zahtjevima prema Ugarskoj, što je stvarno predstavljalo ostavku te je 21. veljače 1880. umirovljen vladarskim dekretom.

Neko se vrijeme posve povukao iz politike i javnog djelovanja, no 1883. usprotivio se uvođenju komesarijata, a javio se i u aferi oko otpreme arhivskih spisa u Budimpeštu 1885.⁵ Bio je za-

⁴ Čepulo, 1998., str. 162; Krokari, str. 42; Šidak, str. 302.

⁵ Mažuranić, 1979., IV, 197-198, 199-201, 460-461, 500; Živančević, 129-130.

stupnik u Saboru od 1884. do 1887., ali nije bio osobito aktivan. Nakon pobjede na saborskim izborima 1887. prepustio je mandat drugome i posve se povukao iz politike. Umro je 4. kolovoza 1890. od srčanog udara te je pokopan 6. kolovoza⁶.

U Mažuranićevom političkom radu zamjetna je činjenica što on zapravo nije bio pravi političar već prije "državnik-organizator"⁷ koji je u politiku ušao putem dugogodišnje karijere na visokim upravnim položajima, a ne iz odvetništva kao dobar dio hrvatskih političara u drugoj polovici 19. stoljeća, te je donio sa sobom vrijednosti, znanja i sustav ponašanja karakterističan za takvu karijeru. Hladan, racionalan i distanciran pristup može se pronaći i u Mažuranićevom književnom opusu koji je posve završen 1846., već i prije Mažuranićevog stvarnog ulaska u politiku 1848. godine.⁸ Mažuranićeva književnost odaje sklonost objektivnosti, monumentalnosti i dojam stroge i "sumjerene" uređenosti, a Mažuranićeva karakteristična pjesnička forma je klasicistička oda nasuprot razbarušenoj romantičkoj orijentaciji većine pjesnika toga doba.⁹ Izraz je to njegovog književnog i duhovnog podrijetla iz pučke sredine, u otežanim okolnostima koje ga nisu pripremile za daljnji razvoj.¹⁰

Mažuranić je bio i osoba vrlo snažne osjećajnosti, te je zapravo doživio usud čovjeka sa snažnim intelektom i razvijenom čuvstvenošću koji je opipao raznolikosti života i djelovao kao svojevrsni prihvaćeni usamljenik, diskretno i nenametljivo¹¹. Ponikavši iz siromašne i intelektualno ograničene sredine Mažuranić je

⁶ Zapis Ivane Brić - Mažuranić o Mažuranićevoj smrti u Mažuranić, 1979., IV, str. 464-465. Usp. i Horvat, Rudolf, str. 83 i 84; Živančević, str. 131-132, 134-135.

⁷ Horvat, Josip, 1989., str. 206.

⁸ Barac, str. 88; Smičiklas, str. 131-134.

⁹ O Mažuranićevom pjesničkom opusu v. i Živančević, str. 139-291. Tijekom cijelog života Mažuranić će se iz hobija baviti višom matematikom i astronomijom, a taj će interes naći odraza i u epu o Smail-agi Čengiću. Usp. Smičiklas, str. 135.

¹⁰ Smičiklas, str. 111-112.

¹¹ Barac, str. 50-51; Živančević, str. 358-360.

tijekom cijele profesionalne karijere i životnog puta pokazivao racionalnu orijentaciju u djelovanju, a kada se radilo o osobnim imovinskim pitanjima i sitničavost koja je proizlazila iz nesigurnosti. Stoga je poštovanje i podršku koju je uživao dugovao svojem intelektu i djelu te pučkom porijeklu, a ne i obilježjima ličnosti. Mažuranić je uvijek bio prihvaćan i poštovan, ali nikada nije uživao osobite simpatije. Gordost i neenergičnost koje su prikazivali i kao oholost, neodlučnost i lijenost, glavne su zamjerke njegovih suvremenika¹², a takva je njegova priroda našla odraza i u nesklonosti prema javnom istupanju zbog čega su neiskorištenim ostali njegova snažna pojava i glas. Mažuranićeva kontemplativnost i šutljivost, sklonost da sve shvaća kao dio višeg poretka, te težnja za uobličanjem okoline prema idealu statične harmonije činili su ga neatraktivnim u odnosu na grandseigneurskog Strossmayera s kojim je bio u složenim odnosima,¹³ ili žestokog Starčevića koji ga je otvoreno napadao¹⁴, dok mu je objektivni politički protivnik August Šenoa posthumno odao priznanje za djelo koje je postigao¹⁵. Strastveni,

¹² Smičiklas, str. 135; Živančević, str. 70-72.

¹³ Mažuranić i Strossmayer su izvana gledano bili u korektnim, ali i rezerviranim odnosima. No, u pismima je Strossmayer izražavao krupne rezerve glede Mažuranićeve lijenosti, neodlučnosti, "primorske prpošnosti", nepouzdanosti. Čini se da se u poremećenim odnosima, koje su zapažali i suvremenici, nije radilo samo o razlikama u političkim stavovima već, možda i više, o razlikama u ličnosti koje su dijelom proizlazile i iz okružja te dvojice koji su se na položaje uspeli iz siromašnih sredina. No, Strossmayer je živio u bogatstvu i punoj materijalnoj sigurnosti, a društveni prestiž su mu donosili kozerstvo i filantropija te otvoren i širok nastup kao i vještina u visokoj komunikaciji. Mažuranić je pak bio pravi pučanin koji je karijeru u državnoj službi otpočeo graditi na rubu siromaštva i uvijek ostajao u skromnim prilikama te i u životu i u politici poduzimao korake ponajviše se rukovodeći logikom održanja dosegnutog i osiguranja realno mogućih interesa. Mažuranić je djelovao više "iz sjene", a poštovanje je sticao racionalnošću stavova, a ne šarmom. Usp. Barac, str. 30; Krokari, str. 59-60.

¹⁴ Starčević u svojim uspomena (*Nekolike uspomene*, Zagreb, 1870.) žestoko napada Mažuranića i (naročito) Strossmayera. Obojici predbacuje sluganstvo, a Mažuraniću i lijenost i neodlučnost te stvarnu neprihvaćenost u narodu pripisujući sebi zasluge za neke Mažuranićeve uspjehe. Usp. i Barac, str. 40-41, 55.

¹⁵ Horvat, Josip, 1989., str. 207.

načelni i posve nepragmatični liberalni 'ljevičar' Milan Makanec ga je pak ponajviše napadao zbog oportunitizma i promjenljivosti stavova zamjerajući mu sklonost konzervativizmu.

Za razumijevanje Mažuranićevih političkih stavova i djelovanja značajno je i njegovo pučko porijeklo kao i činjenica da se kroz život probijao usprkos siromaštvu i skromnim prilikama koje su ga stalno pratile, uz stalne prilagodbe okolnostima u nastojanju da održi i ne dovede u pitanje stečeno. Pri tome, unatoč teškoćama, nije padao u zamku osobnog nepoštenja. S time je u skladu i njegov profesionalni životopis u kojem je Mažuranić politički hod otpočeo s iskustvom sitnog činovnika i prosvjetnog radnika te slavijenog kulturnog pregoaca dok je zrelija iskustva stjecao u najvišim upravnim službama i kao zastupnik u Hrvatskom saboru. U toj raznorodnosti je sadržano i osobno upravljačko iskustvo na visokim položajima kao i poznavanje rada Sabora. To je Mažuraniću kao banu omogućilo izvrsno poznavanje austrijskog pravnog sustava i propisa te poznavanje stvarnih odrednica u radu najviših upravnih organa kao i svijest o dosezima i ograničenjima Sabora - što je i bio razlog zbog kojeg su neki njegovi racionalni potezi okolini znali izgledati kao znak neodlučnosti. Nasuprot tome, sukladno svojoj povučenoj, individualnoj prirodi, Mažuranić se stranačkim političkim radom zapravo nije ozbiljnije bavio. Racionalnost u pristupu, sklonost preuzimanju i nadogradnji postojećih rezultata te suzdržanost u djelovanju i sklonost odustajanju od prejakih izazova u značajnoj su mjeri obojili Mažuranićev politički rad.

U navedenom se sklopu pojavljuje i Mažuranićevo liberalno na-gnuće koje se počinje uobličivati u razdoblju pred 1848. godinu, a zreli oblik postiže u razdoblju reformi koje su ujedno i ključni orijentir za pristup Mažuraniću.

Do 1848. u Mažuranićevoj misli prevladava prirodnopravno usmjerenje, što napose dolazi do izražaja u spisu *Hervati Madjarom* koji je značajan za razumijevanje cjelovitijeg prijelaza

hrvatskog nacionalnog pokreta na liberalnu političku podlogu¹⁶. Spis je u cijelosti intoniran francuski, od učestale pojave parole, Liberté, égalité, fraternité i odgovarajućeg sadržaja, preko trijadnog načela strukturiranja djela do zamjetnog trijadnog načela čak i u stilu¹⁷. Uvjeravanjima iz Pešte o rješavanju nacionalnih problema apstraktnim jamstvima pojedinačnih prava i sloboda Mažuranić se suprotstavlja dopunom u vidu načela nacionalne slobode bez koje ni pojedinci ne mogu biti slobodni kao što bez slobode pojedinaca ne mogu ni nacije biti slobodne¹⁸. Spis se bavi odnosima nacija na koje gleda kao na kolektivne osobe s pravom na samoodređenje i jednakopravnost te s odgovarajućim prirodnim pravima. Legitimacijska podloga postavljenih zahtjeva je naglašeno i gotovo isključivo prirodno-pravna dok izostaje pozivanje na "starodavna" prava. Štoviše, Mažuranićev zahtjev za vjerskom ravnopravnošću suprotan je izvanzakonskom položaju protestantizma kao jednoj od tradicijskih konstanti obrane hrvatske autonomije na municipalnim osnovama. To je prvi put da se u hrvatskim političkim spisima tako naglašeno afirmira prirodno pravo, a posve zanemaruje municipalna podloga hrvatske posebnosti. Naglašeno prirodno-pravno usmjerenje sadržano je i u kasnijim *Političkim iskricama* koje Mažuranić anonimno objavljuje, a koje naglašavaju važnost slobodnih institucija, ustavnost, vladavinu prava, prava naroda, važnost neovisnog javnog mnijenja, ljudskih i građanskih prava (pravo nepovredivosti stana), vrijednosti razuma, važnosti razvoja i relativnost povijesne argumentacije, kao i štetnost apsolutizma¹⁹. 1848. dolazi do značajne promjene Mažuranićeve idejne podloge s obzirom na uključivanje hrvatskog povijesnog (državnog) prava

¹⁶ Mažuranić, 1979., IV, str. 74-75; Frangeš, str. 42-44 i dalje; Živančević, str. 84, str. 458.

¹⁷ Frangeš, str. 44-45, 53-56, 62-67.

¹⁸ Šidak, str. 283.

¹⁹ *Političke iskrice* v. u Mažuranić IV, str. 219-222. Te notice je Mažuranić objavljivao u *Slavenskom jugu* od 10. prosinca 1848. do 20. siječnja 1849. Osim *Političkih iskrica* nejasno je u kojem je stupnju u Mažuranić surađivao u tom listu. Horvat, Josip, 1962., str. 165-166; Šidak, 1973., str. 288-289; Živančević, str. 465-467.

koje se pojavljuje kao dopuna i komplement prirodnopravnoj argumentaciji i osnažuje hrvatski položaj prema Mađarima. Ta promjena vidljiva je u saborskom dokumentu *Manifest naroda hrvatsko-slavonskoga* kojeg je izradio Mažuranić. *Manifest* počiva na prirodnopravnoj i povijesnopravnoj argumentaciji pri čemu je njihovo dodirno mjesto koncepcija naroda kao kolektivne osobe sa prirodnim pravom na slobodu, jednakost i bratstvo, uz istaknuto načelo odgovorne vlade. Tako se i hrvatski narod pojavljuje kao kolektivna osobnost koja je nosilac posebnih prava u Ugarskom kraljevstvu, zajamčenih propisima i običajima²⁰. Antun Barac smatra da je Mažuranić zbog svojeg porijekla bio prirodni pobornik prirodnog prava, a da je državno pravo prihvatio kada je vidio da je Hrvatska preslaba da realizira svoja prirodna prava, ali da je i tada taj argument prihvaćao samo uvjetno²¹. No, kako god bilo, ta će dvojna podloga (prirodno i povijesno pravo) od tada biti osnova Mažuranićevog postavljanja prema pitanju hrvatske autonomije i državnosti.

Nakon 1848. Mažuranić nije ostavio prave političke spise iz kojih bi jasnije došlo do izražaja njegovo političko usmjerenje, a ni njegova upravno-politička djelatnost do imenovanja za bana 1873. ne pruža pogodnu osnovu za odgovarajuće zaključivanje. Zasiurno najznačajniju osnovu za rekonstrukciju Mažuranićeve političke idejne podloge i osnovnih obilježja političke djelatnosti pruža razdoblje njegovog banovanja (1873. -1880.) u kojem je presudno utjecao na tada donijete reformske zakone koji su najvećim dijelom bili izrađeni u vladi kojoj je bio na čelu.

Osnovna zamisao reformi počivala je na općem odnosu prema državi, ustavnosti i građanskim i političkim slobodama i pravima. Taj odnos Mažuranić nije jasnije i cjelovitije izrazio, ali se može rekonstruirati iz samih obilježja reformi. Idejna podloga reformi

²⁰ *Manifest naroda hrvatsko-slavonskoga: Zapisnik sabora trojedne kraljevine Dalmatinske, Hrvatske i Slavonske 5. i sljedećih mjeseca Lipnja i Srpnja danah godine 1848. držanog. U: Iura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavonicae, sv. 2, Zagreb, 1862., str. 350-356.*

²¹ Barac, str. 36.

može se pronaći u njemačkim idejama Rechtsstaata i to napose u kasnijim oblicima sadržanima u djelu pravnog teoretičara Rudolfa von Gneista, te u neposrednom utjecaju austrijskog zakonodavstva. Karakteristično obilježje njemačkog liberalnog gledanja na državu - za razliku od francuskog - jest da se država javlja kao izvor i ušće sloboda i prava pojedinaca. Dok u francuskom nazoru temeljna prava pojedinca imaju nadustavno značenje - te su mjera ustavnosti i postupanja države, u njemačkom pogledu liberalna država, koja se zasniva na ustavnom dualizmu naroda i vladara, daje, jamči i mijenja, ili pak oduzima prava i slobode pojedinca koja su dovedena u sklad sa općim interesom zajednice koji ima prednost. Pri tome su državni organi dužni poštivati postavljeno pravo.²²

Iako Mažuranić - za razliku od nekih hrvatskih pravnih teoretičara i političara - nije smatrao da hrvatska autonomija ima obilježja državnosti, čini se da je smatrao mogućim njeno prerastanje u oblike organizacije vlasti koji bi imali izraženija obilježja državnosti.²³ Utoliko se Mažuranićev program reformi može interpretirati kao izgradnja moderne institucionalne osnove hrvatske autonomije sa ciljem unutarnjeg učvršćenja na način koji bi otvorio put za prijelaz od autonomije prema državnosti. U tom se smislu u Mažuranićevim razmišljanjima ideja liberalne države prepletala s idejom hrvatskog državnog prava kao podlogom potencijalne hrvatske državnosti - što je osnova sadržana u Mažuranićevim radovima iz 1848.

²² Sažeto o razvoju i obilježjima njemačke ideje pravne države i djelomičnog korespondentnog razvoja institucija u kontekstu Mažuranićevih reformi v. u Čepulo, 1998., str. 24-29.

²³ Indikativna je Mažuranićeva izjava u Hrvatskom saboru prilikom rasprave o Zakonu o zavičajnim odnosima. Mažuranić je tada izrekao da s obzirom na Nagodbu Hrvatska "ne može biti dakle posebna država - koliko bi ja i želio da bi bila - nu te države do sada još neimamo". Uz negaciju hrvatske državnosti na osnovu Nagodbe, izjava otvara i mogućnost izmjene takvoga stanja, na što je Mažuranić upućivao i na drugim mjestima. Čepulo, 1999. a., str. 795-825.

Odras njemačke koncepcije pravne države u Mažuranićevom reformskom programu naročito se može vidjeti u izrazitoj prednosti koju je vlada davala pojedinim reformama sudskog i upravnog ustroja što je jedno od karakterističnih obilježja te koncepcije. Naročito značajno mjesto je Mažuranić pridao uvođenju načela pravne odgovornosti bana (vlade) Saboru, za koji je svečano izjavio da predstavlja konačni raskid sa položajem bana kao feudalnog dostojanstvenika, te da će ubuduće onemogućiti dotadašnje zloporabe banske dužnosti. Poseban je značaj Mažuranić pridavao i racionalnom uređenju sudstva, napose kroz konačnu diobu sudstva i uprave, uklanjanje municipalnih obilježja pravosudne organizacije, postavljanju jamstava neovisnosti sudstva i zahtjevu za stručnošću sudaca.²⁴

No, opredjeljujući se za strogo centralistički model ustroja uprave Mažuranić je odstupio i od njemačkih ideja pravne države i od hrvatskih tradicija municipalnog uređenja prema kojem u duhu 'napretka' inače nije bio osobito sentimentalni, unatoč značaju i važnosti te tradicije. Organizacija upravnog aparata iz 1874. - za koju se Mažuranić posebno borio sa Središnjom vladom koja je inzistirala na zadržavanju tradicionalnog županijskog ustroja - bila je postavljena prema austrijskom modelu uprave iz pedesetih godina koji se pokazao vrlo učinkovitim, a kojeg je Mažuranić vrlo dobro poznao. Takvu upravnu organizaciju Mažuranić je smatrao jednim od ključnih oslonaca putem kojeg će Zemaljska vlada, uvodeći stručni i od središta ovisni aparat i osoblje, provoditi svoju politiku neometana od tradicionalnih elemenata i nestručnog osoblja zastupljenih u dotadašnjoj županijskoj upravi. Sklonost centralizaciji je pokazana i kasnije, pri uobličavanju Zakona o gradskim općinama, kada će - za razliku od prihvaćanja preustroja uprave iz 1874. - saborski zastupnici pružiti otpor vladi upravo zbog sumnje u njene namjere da centralizaciju provede i prema gradovima.²⁵

²⁴ Čepulo, 1999. str. 247.

²⁵ Mažuranićevom prijedlogu reforme uprave iz 1875. suprotstavili su se tek malobrojni konzervativni zastupnici u Saboru dočim ju je javnost, koja je bila u

Odnos Mažuranićeve vlade prema slobodi tiska, okupljanja i udruživanja, kao i drugim političkim slobodama i pravima, može se promatrati s obzirom na odrednice koje su proizlazile iz doktrinarnog okvira ideje pravne države, hrvatskih prilika toga doba, te Mažuranićevih osobnih stavova. Zakoni iz navedenih područja donijeti od 1873. do 1875. predstavljali su iznimno značajan i ključni pomak u odnosu na dotadašnju vrlo represivnu odnosno nepostojeću regulativu. Indikativno je da su zakoni o slobodi tiska, pravu okupljanja i izbornom postupku donijeti tek na poticaj zastupnika vladi, ili pak na temelju zakonodavne inicijative zastupnika, dok zakon o pravu udruživanja nije donijet sve do 1918. Mada je takav redosljed objašnjiv i praktičnom potrebom da se prije reguliranja sloboda i prava stvore organizacijske pretpostavke njihove zaštite, ipak stupanj vladine pasivnosti omogućuje i tumačenje po kojem taj redosljed odražava cjelovitu zamisao uređenja države u kojoj prava i slobode imaju izvedeni značaj. Takav odnos se naslanja na koncepciju pravne države u kojoj država ima prioritet u odnosu na društvo. Na to ukazuje i podloga na koju su bili postavljeni od vlade predloženi zakoni o slobodi tiska, a koja je bila prihvaćena i među zastupnicima. Vladini prijedlozi zakona o slobodi tiska koje je vjerojatno izradila još Rauchova vlada prema starijem austrijskom uzoru iz 1862. godine, zamijenili su krajnje kruti propis iz razdoblja apsolutizma, ali su zadržavali (visoku) novčanu jamčevinu što je bio stvarni ostatak sustava vladine dozvole. Valja reći da su razlozi takve strogosti bili u posve realnom strahu Zemaljske vlade i Sabora da će, u slučaju liberalnijih rješenja, Središnja vlada u Budimpešti odbaciti cjelokupnu predloženu regulativu - što je i inače bila karakteristična kočnica Mažuranićeve reformske djelatnosti. No, čini se da ni sam Mažuranić, bivši državni tužilac u razdoblju apsolutizma, nije gajio

svojevrsnom reformskom zanosu, dobro prihvatila. No, kasniji su pravni teoretičari kritizirali tu reformu upravo zbog stroge centralizacije. Zakon o gradovima je pak donijet 1881, ali je stvarno rad na njemu bio dovršen 1879. Čepulo, 1998., str. 265 i dalje., str. 365 i dalje.

simpatije prema odveć slobodnom pisanju novina. Tako je, ubrzo po donošenju regulative o tisku, Zemaljska vlada počela koristiti pravne mogućnosti za izigravanje obveze porotnog suđenja u postupcima protiv pravaških listova koji su napadali Mažuranića osobno. Ipak, valja reći da je u tome vlada postupala unutar zakona te da su nova Mažuranićeva regulativa i tolerantnije političko okruženje značajno pogodovali proširenju slobode pisanja, raširenosti listova i povećanju njihovog broja²⁶.

Svakako je zanimljiva antidemokratska nastrojenost Mažuranićeve vlade, ali i velike većine narodnjačkih zastupnika u Saboru toga doba. Vidljivo je to u vladinom protivljenju prijedlogu zastupnika o uvođenju porotnog suđenja za političke delikte, obrazloženom time da hrvatsko društvo još nije dovoljno razvijeno i obrazovano za uvođenje porotnog suđenja - mada je i kod toga vjerojatno glavni razlog ipak bio strah da cjelokupna reforma kaznenog sustava ne bude zaustavljena u Budimpešti.²⁷ No, zato je suglasje vlade i znatne većine zastupnika u odbacivanju prijedloga o umjerenom proširenju biračkog prava posve jasno počivalo na antidemokratskoj argumentaciji, odnosno na strahu od ulaska širih slojeva stanovništva u političke procese.²⁸ S druge strane, Mažuranićeve vlada je podržala zastupnički prijedlog izmjena izbornog zakona kojima se bitno smanjivala uloga vlade u izbornim povjerenstvima i ukidalo pravo vlade da određuje izborne okruge - što su prijašnje vlade uvelike koristile za izborne manipulacije.²⁹

Od posebnog je značaja bila i reforma kaznenopravnog sustava koju je poduzela vlada, ponekad u suradnji sa zastupnicima, i koja je za jedan od osnovnih ciljeva imala osiguranje prava pojedinca u vidu jamstava bržeg i racionalnog postupanja u kazne-

²⁶ Čepulo, 1998., str. 212, 287 i d.

²⁷ Ibid., str. 210 i d.

²⁸ Prikazujući raspravu u Saboru Ladislav Polić komentira pitanje cenzusa navodeći da je "čudna (...) ta strašna konzervativnost ovoga Sabora". Polić, Ladislav, str. 686.

²⁹ Čepulo, 1998., str. 308 i dalje.

nom postupku te humanijeg i svrsishodnijeg odnosa prema kažnjenicima (ukidanje kazne na okove, uvođenje uvjetnog otpusta, poboljšanje prilika u kaznionicama i prenošenje njihove uprave iz vladinog odjela unutarnjih poslova u pravosudni odjel). Tim je mjerama težište svrhe kažnjavanja pomaknuto od retribucije prema prevenciji što je bilo zasnovano na liberalnoj zamisli čovjeka kao slobodnog i racionalnog bića na čiju je svijest moguće utjecati racionalnim mjerama.³⁰

O gospodarskim pitanjima Mažuranić, kao i gotovo svi hrvatski političari do njega, nije imao posebnih stavova već je implicite prihvaćao liberalno uvjerenje o laissez faire i potrebi reforme vlasničkog i zadružnog sustava u tom smjeru. Mažuranić se tijekom karijere gotovo uopće nije bavio gospodarskim problemima niti je imao dobar uvid u njih već je bio zaokupljen prvenstveno upravnim, pravosudnim i prosvjetnim problemima koje je dobro poznao i koje su konačno stvorile pretpostavke za brzi gospodarski razvoj.

Odnos prema prosvjeti je bilo jedno od najznačajnijih područja Mažuranićevog reformskog djelovanja kojem je posvećivao naročitu pažnju smatrajući prosvjetu polugom koja će omogućiti napredak i postizanje neovisnog položaja pojedinca i naroda, omogućiti im korištenje modernim institucijama što će i Hrvatsku priključiti razvijenim europskim zemljama. Mažuranić je, prema austrijskom uzoru, Zakonom o pučkom školstvu iz 1874. podržavio i odvojio od crkve dotada konfesionalno školstvo. Taj je zakon zadržavao vjerske elemente kroz odredbe o glavnoj svrsi odgoja, načelu da je učitelj iste vjere kao i većina učenika, obveznom vjeronauku i utjecaju crkve u školskim odborima, a dopuštao je i privatne škole s pravom javnosti. Dugoročne posljedice tog zakona bile su radikalno smanjivanje nepismenosti stanovništva. Unaprijed je bilo očekivano vrlo burno reagiranje Katoličke crkve (uključujući i Strossmayera) koja je reformu kritizirala zbog podržavljenja njenih škola kao i zbog faktičnog

³⁰ Ibid., str. 213, 218, 337.

protežiranja Srpske pravoslavne crkve s obzirom na to da Katolička crkva zbog svog ustroja nije bila u mogućnosti osnivati posebne (privatne) škole. S obzirom da je u srpskim školskim općinama naziv jezika bio srpski, da se u tim školama učila cirilica, srpska povijest i književnost, čini se da je bilo neočekivano burno reagiranje srpskih zastupnika koji su smatrali da se reformom stvarno onemogućava posebno srpsko školstvo. Valja reći da je u reguliranju srpskoga školstva u Hrvatskoj od strane Hrvatskog sabora bilo uključeno i pitanje srpske kulturne autonomije u Hrvatskoj, odnosno pitanje konkurencije nadležnosti Hrvatskog sabora i Srpskog narodno-crkvenog sabora glede srpskoga školstva u Hrvatskoj što je tada imalo izrazito političke implikacije³¹. Zakon o pučkim školama je, za razliku od elitističkih rasprava u Saboru 1861., po prvi puta izazvao šira hrvatsko-srpska sporenja, a Mažuranića je srpski tisak i osobno žestoko napadao pripisujući mu antisrpske tendencije. Tu je razlog što je Mažuranić i njegovo razdoblje u srpskoj historiografiji doživljeno i obilježeno kao protusrpsko³² unatoč tome što su Srbi zauzimali vrlo značajne položaje i u razdoblju dok je bio kancelar i za vrijeme njegovog banovanja, zbog čega je Mažuranića kritizirao čak i Strossmayer. Mažuranić osobno je priznavao etnički i kulturno-prosvjetni identitet Srba u Hrvatskoj, ali je njegovo političko usmjerenje jasno isključivalo njihov bilo kakav posebni politički identitet.³³ Zakon o školama imao je svoj

³¹ Gross, 1988., str. 83-110; Gross - Szabo, str. 405-412; Krokar, str. 141-166; Polić, Martin, str. 200, 201.

³² Gross, 1985., Macartney, str. 735. Posebno teške ocjene o Mažuranićevom razdoblju sadržane su u opsežnoj povijesti srpskoga naroda gdje Vasilije Krestić u Mažuranićevom razdoblju vidi početke hrvatsko-srpskog razilaženja sa trajnim posljedicama odnarođivanja na koje je najteži utjecaj imao "Mažuranićev zakon" o školama, a za Mažuranićem "Srbi nisu tugovali". Uzrok protusrpske politike Krestić vidi u vraćanju Narodne stranke nakon 1873. na ideologiju hrvatskog državnog prava i na stav da u Hrvatskoj živi samo hrvatski "politički narod", a kao posebno otegotnu okolnost vidi odluke Berlinskog kongresa nakon čega su se radikalizirala i razilaženja oko Bosne i Hercegovine. Krestić, str. 375-376, 409, 427.

³³ Mažuranić se distancirao od svog šurjaka Dimitrija Demetera zbog njegovih (navodnih) izjava o posebnom političkom identitetu Srba u Hrvatskoj.

komplement u prethodnom osnivanju Sveučilišta za što se Mažuranić također naročito zalagao. Sveučilište se smatralo pitanjem nacionalne časti i osnovom za ulaz u društvo izobraženih europskih naroda te je njegovo otvaranje pretvoreno u nacionalnu svečanost.³⁴

Zanimljivo je i da je Mažuranić 1850. bio među potpisnicima Bečkog književnog dogovora o zajedničkom književnom jeziku, kojeg je inicirao Vuk Karadžić, ali je kao kancelar izmijenio zaključak Hrvatskog sabora od 1861. godine o jugoslavenskom nazivu jezika zamijenivši ga uredbom o hrvatskom nazivu jezika u školama³⁵. Mažuranićevo vanjskopoličko gledište i usmjerenje na traženje vanjskog saveznika u ostvarenju čim veće hrvatske autonomije je ponajviše bilo usmjereno prema Austriji u kojoj je Mažuranić kao pučanin vidio napredniju i demokratičniju zemlju koja je za hrvatske interese prihvatljivija iz pragmatičnih razloga, a iz realpolitičkih razloga prihvaćao je uniju s Ugarskom. Mažuranićeva politička gledišta pak nikada nisu uključivala jugoslavensko usmjerenje ili suradnju sa Srbijom što je karakteristično za Strossmayera i druge narodnjake.

Navedeni zakon o školstvu je bio vrlo značajan, ali i jedini zahvat u odnose crkve i države u Mažuranićevom razdoblju. Štoviše, Mažuranić nije ni pokušao prosljediti inicijativu za donošenje zakona o jednakopravnosti protestanata danu prije njegova nastupa na bansku dužnost (Zakon o ravnopravnosti Židova je bio izglasan neposredno prije Mažuranićeve nastupa na mjesto bana) mada je to učinio sa više drugih zakonskih inicijativa Vakanovićeve vlade. Taj inače karakteristični izostanak stvarnog protucrkvenog usmjerenja među hrvatskim narodnjacima, za razliku od austrijskih, ugarskih i europskih liberala, vjerojatno se

Demeter je tvrdio da se izjasnio samo za "genetički", ali ne i politički identitet Srba u Hrvatskoj. Mažuranić, 1979., IV, str. 439-440.

³⁴ Gross-Szabo, str. 415-418.

³⁵ Čini se da je Mažuranić shvaćao prirodu Bečkog dogovora kao deklarativnu. Gross 1985., str. 103; Gross - Szabo, str. 147; Polić, Martin, str. 116; Živančević, str. 97.

može objasniti drugačijom ulogom klera u hrvatskoj politici još od 1848. kao i sudjelovanjem klera, predvođenog Strossmayerom i Račkim, u političkim procesima Mažuranićeva doba. Nepriznavanje jednakopravnosti protestanata, kao i načela slobode vjere (u Hrvatskoj je bilo prisutno načelo vjerske tolerancije, a ne slobode vjere kao u Austriji), možda je objašnjivo prosljeđivanjem municipalnih tradicija pri čemu se nepriznavanje jednakopravnosti protestanata prešutno smatralo jednim od obrambenih mjesta hrvatske autonomije.

Ključni Mažuranićev doprinos predstavljaju reforme poduzete u razdoblju njegova banovanja kojima su po prvi put i u značajnom opsegu u hrvatski politički sustav uvedena mnoga moderna načela. Gledano u odnosu na kretanja u razvijenim europskim zemljama te su reforme uže po opsegu i umjerenije po dosezima te u određenom zakašnjenju. No, po osnovnim obilježjima one čine sastavni dio europskih modernizacijskih procesa i, u ključnom trenutku, vezuju začetke izgradnje moderne hrvatske državnosti uz moderne europske vrijednosti dajući Hrvatskoj jasan europski identitet.

Izvori i literatura:

Barac, Antun. *Mažuranić*, Zagreb, 1945.

Čepulo, Dalibor. *Ustavne i političko-upravne zakonodavne reforme u Hrvatskoj u razdoblju banovanja Ivana Mažuranića (Ustrojstvo vlasti i građanske slobode i prava)*, doktorska disertacija obranjena na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1998.

Čepulo, Dalibor. "Dioba sudstva i uprave u Hrvatskoj 1874. godine - institucionalni, interesni i poredbeni vidovi", *Hrvatska javna uprava*, 1, 1999., 2, str. 227-260.

Čepulo, Dalibor. "Pravo hrvatske zavičajnosti i pitanje hrvatskog i ugarskog državljanstva 1868.-1918. Pravni i politički vidovi i poredbena motrišta", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 49, 1999.a, br. 6, str. 795-825.

Gross, Mirjana. *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb, 1985.

Gross, Mirjana. "Mađarska vlada i hrvatska autonomija u prvim godinama nakon Nagodbe", *Historijski zbornik* 38, 1985.a, str. 1-29.

Gross, Mirjana. "Zakon o osnovnim školama 1874. i srpsko pravoslavno školstvo", *Zbornik radova o povijesti i kulturi srpskog naroda u SR Hrvatskoj, I.*, Zagreb, 1988., str. 75-117.

Gross, Mirjana, Szabo, Agneza. *Prema hrvatskom građanskom društvu*, Zagreb, 1992.

Horvat, Josip. *Politička povijest Hrvatske, I.*, Zagreb, 1989. [1* Zagreb, 1936.]

Horvat, Rudolf. "Ban Ivan Mažuranić. O 40-godišnjici smrti njegove", *Hrvatsko kolo* 11, 1930., str. 41-84.

Iura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavonicae, sv. II, Zagreb, 1862.

Krestić, Vasilije. *Istorija srpskog naroda, VII* (ur. Andrej Mitrović), Beograd 1983., str. 375-431.

Krokar, James P. *Liberal Reform in Croatia, 1872-75. The Beginnings of Modern Croatia Under Ban Ivan Mažuranić*. Ph. D. Thesis, Indiana University 1980.

Macartney, C. A. *The Habsburg Empire 1790-1918*, London, 1969.

Mažuranić, Ivan. *Sabrana djela, I-IV* (prir. Milorad Živančević), Zagreb, 1979.

Mažuranić, Ivan. *Izabrani politički spisi* (prir. Dragutin Pavličević), Zagreb, 1999.

Nehajev, Milutin. *Studije i članci*, Zagreb, 1944., str. 59-108. [1* *Hrvatska revija* 3, 1930., 10, str. 525-536; 12, str. 637-651]

Polić, Ladislav. "Povijest modernoga izbornoga zakonodavstva hrvatskoga", *Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu* 34, 1908., 8, str. 641-691.

Polić, Martin. *Parlamentarna povijest kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sa bilješkama iz političkog, kulturnog i društvenoga života, I*, Zagreb, 1899.

Sheehan, James J. *German Liberalism in the Nineteenth Century*, Chicago, 1978.

Smičiklas, Tade. *Matica Hrvatska od godine 1842. do godine 1892. Spomen-knjiga*, napisali Tade Smičiklas i Franjo Marković, Zagreb, 1892., str. 96-137.

Šidak, Jaroslav. *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Zagreb, 1973., str. 266-307.

Živančević, Milorad. *Mažuranić*, Novi Sad - Zagreb, 1988.

William B. Tomljanovich

Josip Juraj Strossmayer (1815. - 1905.)

Duh našeg vremena naziva se *duh slobode*, duh *jednakosti i bratstva*, duh *nacije* i *domoljublja*. Vidjeli smo plodove koji su u kraće vrijeme izrasli iz težnje tog duha i osjetili da će ono što će se roditi *u budućnosti* ovisiti jedino o tome hoće li duh kršćanstva postati onaj božanski kvasac koji će preobraziti, okrijepiti i oplemeniti narod.¹

Za europsku povijest devetnaestog stoljeća katoličanstvo i liberalizam još uvijek su međusobno isključivi koncepti gdje onaj potonji postupno istiskuje prvi na margine intelektualnog i političkog života. Štoviše, slavenska Istočna i Srednja Europa - napose Hrvatska - za većinu je stranih promatrača, ali i za neke domaće, politička i kulturna zabit u koju napredne ideje, ako ih i ima, stižu sa zakašnjenjem. Međutim, sredinom devetnaestog stoljeća kulturnim i političkim životom Hrvatske dominirao je Josip Juraj Strossmayer, katolički biskup koji se posvetio tome da svoju naciju uvede u moderni svijet i istodobno očuva vodeću ulogu rimokatoličke crkve. Taj ambiciozni eksperiment katoličkog liberalizma, premda je uglavnom bio neuspješan u postizanju visokih ciljeva koje je Strossmayer postavio, pobija brojne stereotipe o katoličanstvu, liberalizmu, a ponajviše onaj o mjestu Hrvatske u Europi.

¹ Strossmayer, navedeno prema Pavić, Matija i Cepelić, Milko (objavljeno anonimno) *Josip Juraj Strossmayer: Biskup bosansko-đakovački i sriemski god. 1850-1900 prigodom njegova pedesetogodišnja biskupovanja*. Zagreb: Dioničke tiskare, 1900./1904. str. 51. [kurziv po izvorniku]